

HATSCHIKJAN, MAGARDITSCH A.

TRADITION UND NEUORIENTIERUNG IN DER BULGARISCHEN AUSSENPOLITIK 1944–1948.

(Hagyomány és új irány a bolgár külpolitikában 1944–1948.)

**München, 1988. 438. Südost-Institut München,
Südosteuropäische Arbeiten 86.**

A Balkánon napjainkban lezajló viharos változások nem kerülik el Bulgáriát sem. Talán ezért is lehet különösen érdekes egy olyan tanulmányt a kezünkbe venni, amely ennek a balkáni országnak a történelmével, annak is egy eddig kevésbé kutatott periódusával foglalkozik. Az örmény származású, Németországban élő történész nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy bemutassa a bolgár külpolitika 1944 és 1948 közötti útkeresését, a Bolgár Kommunista Párt (BKP) „nemzeti külpolitikáját”. A tanulmány a müncheni Südost-Institut gondozásában, a Südosteuropäische Arbeiten 86. köteteként jelent meg. A több mint 400 oldalas monográfia ennek a külpolitikának a kereteit, feltételeit, céljait, eredményeit vizsgálja, még hozzá a legfontosabb területeken: a Jugoszláviához, ill. a nagyhatalmakhoz fűződő viszony, macedón-kérdés, Bulgária általános nemzetközi helyzetének változásai. Milyen mértékben volt a BKP-nak — ahogyan a szerző nevezi — „nemzeti külpolitikája”, milyen tényezők korlátozták ennek lehetőségeit, majd hogyan rendelte alá céljait a „forradalmi internacionalista” érdekeknek, azaz a szovjet birodalmi elvárásoknak.

Bevezetőjében kritikusan szól a nyugat-európai történészek egyoldalú nézőpontjáról: még mindig elsősorban a Szovjetunió érdekeire, intencióira és módszereire fektetik a hangsúlyt, de az egyes államok politikai erőinek — talán Jugoszlávia és a JKP kivételével —, valamint a nyugati érdekek vizsgálatának kevesebb figyelmet szenteltek. Abban a kevés publikációban pedig, melynek Bulgária áll a középpontjában, a kutatók figyelme főként a belpolitikára, és a szovjet befolyás kérdésére koncentrálnak.

Még ennél is figyelemre méltóbb a bolgár historiográfia gyengesége ezen a területen: sem a Balkán-politikáról, sem a Jugoszláviához fűződő kapcsolatokról nem jelent meg szisztematikus, átfogó munka. Ezért a szerző kénytelen elsősorban a jugoszláv történetírást által kiadott, Bulgáriára vonatkozó külügyi anyagra hagyatkozni, és kevésbé tudott bolgár forrásanyagra támaszkodni. Annál is inkább, mivel a bolgár dokumentumkötetekre a politikai szempontok erősen rányomták bélyegüket.

A legfontosabb iratokat kétségkívül a bolgár archívumok őrzik, de ezek még a hazai kutatók előtt is zárva vannak, nem is szólva a külföldiről. Bár Hatschikjan formálisan két állami archívumban is kutathatott, de csak a jelentéktelenebb dokumentumokhoz juthatott hozzá. A történész ebben a helyzetben érthetően az akkori főszereplők segítségét próbálta meg igénybe venni, azonban a 40-es évek politikusai közül senki sem volt hajlandó sem szóban, sem írásban nyilatkozni. Így a legfontosabb forrásokat a BKP, a kormánykoalíció, az ellenzék sajtója, a JKP és az SZKP dokumentumai, a Public Record Office anyagai (elsősorban Anglia Balkán-politikájáról), valamint amerikai források — pl. Foreign Relations of the United States — Diplomatic Papers — képezték.

A bevezetőt rövid történeti áttekintés követi (1878–1944) a bolgár külpolitika főbb eseményeiről. Kiváló térképvázlatok segítik az olvasó eligazodását a bonyolult balkáni területi viták dzsungelében.

A szerző a nagyhatalmak egymás közötti viszonyának megromlását, érdekszféráik kialakulását és ezek hatását vizsgálja a háborúból vesztésként kikerült Bulgária esetében. Már a fegyverszüneti tárgyalások során élesen különváltak a szövetségesek érdekei: különösen a

szovjet és a brit álláspont tért el egymástól, az amerikaiak – legalábbis eleinte – megpróbálták manőverezni a két eltérő vélemény között, kerülték a nyílt összeütközést a szovjet féllal. Az USA-nak a bolgár-kérdésben tanúsított visszafogottságát gazdasági és politikai érdektelenséggel, a megfelelő eszközök hiányával magyarázza a szerző. Így Angliára maradt az a hálátlan szerep, hogy a Balkán ezen részén meggátolja a túlzott szovjet térnyerést. Az angolok kerülték a teljes engedékenység látszatát, és törekedtek – az egyébként alig több mint szimbolikus – jelenlét fenntartására. A stratégiailag fontosabb területeken azonban (pl. Jugoszlávia, Görögország) számíthattak Washington támogatására. A Szovjetunió egy pillanatig sem hagyott kétséget afelől, hogy a Fekete-tenger térsége az ő érdeközönája, és egyre keményebb eszközökkel szerzett érvényt igényeinek. Ilyen körülmények között nyilvánvaló, hogy Bulgáriának szűk mozgástere maradt „nemzeti külpolitikája” kibontakoztatására.

A szerző nagy figyelmet szentel a jugoszláv-bolgár föderáció tervének is, melyet kezdetben Moszkva is helyeslően támogatott, később azonban – jórészt Anglia egyre hevesebb tiltakozásának hatására – az aláírás elhalasztását javasolta. Hatschikjan rámutat arra a tényre, hogy a Szovjetunióban is voltak ellenzői a tervezett föderációnak, sokan vélték úgy, hogy egy jugoszláv-bolgár államszövetség – valamint ennek kisugárzása Görögországra – nem okvetlenül erősítené a szovjet befolyást a Balkánon. Az SZKP vezetése 1944 szeptembere és 1945 februárja között a mindenkorai taktikai megfontolásoknak megfelelően használta fel a föderációs kérdést, eközben azonban Anglia pozíciót mérlegelve döntött. Az angolok tartottak a jugoszláv-bolgár közeledéstől, így természetesen nem kívánták, hogy a Szovjetunió kijusson az Égei-tengerre.

Az időközben a belpolitikában lezajlott változások hasonlóak a közép-kelet-európai folyamatokhoz: a kommunistáknak sikerült dominanciájukat az államapparátusban intézményesíteniük, valamint a szövetséges pártokban személycserékkel megerősítették a baloldalt. Ahogy mélyült a válság a nagyhatalmak között – írja Hatschikjan –, úgy nőtt a feszültség a belpolitikában.

Újabb válságot idéztek elő a Bulgáriával szemben támasztott görög területi követelések. A nyugati hatalmak ezeket a görög igényeket sem megalapozottaknak, sem időszerűeknek nem tartották.

Az 1947. február 10-én aláírt békeszerződés érezte hatását a bolgár külpolitikában is. Úgy tűnt, hogy Dimitrovék ezek után szabadabban irányíthatják az ország külügyeit, ugyanakkor tisztában voltak azzal, hogy a nagyhatalmak már említett befolyását sem kiküszöbölni, sem figyelmen kívül hagyni nem lehet. A bolgár vezetés politikája Macedónia, valamint a föderáció kérdésében közeledett leginkább a jugoszláv állásponthez. A szerző ezután részletesen foglalkozik Bulgária macedón-politikájával. Szorosan összefügg ezzel a görög polgárháborúba történő bolgár, jugoszláv, sőt albán beavatkozás kérdése, amely tovább növelte a feszültségeket a térségben.

A hidegháború kezdetén a Marshall-terv, majd a Truman-doktrína meghirdetésekor derült ki valójában, hogy mennyire labilis a bolgár külpolitika „önállósága”, hiszen az amerikai segélyt szovjet hatására utasították vissza.

A bolgár politika ezen aktív szakaszában a fő hangsúly – Hatschikjan szerint – a Jugoszláviához fűződő kapcsolatokon, a bledi csúcstalálkozón és a barátsági szerződés aláírásán volt. A föderáció kérdése még napirenden volt ugyan, de valószínűleg a nagyhatalmi ellenérzésekre való tekintettel aláírására nem kerülhetett sor.

A Szovjetunió vezetését ezek az önálló kezdeményezések meglepték és a szerző szerint attól tartottak, hogy a föderáció „tartósan nem kontrollálható”, centrifugális erővé válhat, ezért a beavatkozás nem is váratott sokáig magára. A szovjet vezetés úgy döntött, hogy létrehozza saját vezetésű monolitikus blokkját, melynek első lépéseként megszervezték a Tájékoztató Irodát.

Az Iroda Jugoszláviát és Titót elítélő határozatát követően a bolgár vezetés is fokozatosan szembefordult Jugoszláviával, ezt a folyamatot a szerző lépésről-lépésre mutatja be. Végül maga Dimitrov is kénytelen volt Titót és környezetét árulónak nevezni.

Minden egyértelműen a Szovjetunióhoz kötötte a bolgár külpolitikát, melynek viszonylagosan aktív és önálló szakaszát Hatschikjan a Tájékoztató Iroda határozatával lezártnak is tekinti.

Mint a bevezetőben már utaltunk rá, Hatschikjan tanulmánya az eltérő dokumentumok széles skáláját vonultatja fel. A források alapján átfogó és árnyalt értékelést adja a kényeszerpályán mozgó – ám ezen belül mégiscsak önállóságra törekvő – bolgár külpolitikának. Egyetérthetünk a szerző azon megállapításával, hogy „...a bolgár-szovjet-jugoszláv háromszögben a BKP volt és maradt a leggyengébb tag.” Amikor a szovjet politika válaszút elé állította, akkor azonnal megmutatkoztak látszatönállóságának határai. A jó stílusban, lendületesen megírt kötet – a források hiányosságai ellenére is – hasznos összegzést adja a bolgár külpolitika 1944 és 1948 közötti szakaszának.

Béres Gábor–Horváth Tibor